

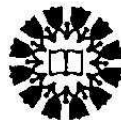
۲۰۴ ۳۲۲۷

استناد نهج البلاغه
و نقد شبهات پیرامون آن

دکتر علی - جی خانی

تهران

۱۳۹۷

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: حاجی خانی، علی، ۱۳۴۷-

عنوان و نام پدیدآور: استناد نهج البلاغه و نقد شبهات پیرامون آن / علی حاجی خانی.
مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: هشت، ۱۵۶ ص.

فروست: «سمت»؛ ۲۲۴۵. الهیات (علوم قرآن و حدیث)؛ ۶۸.

شابک: ۶-۰۶۷۹-۰۲-۹۷۸-۶۰۰-۱۲۰۰۰۰ ریا

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Ali Hajikhani. Documentation of the Nahj al-Balagha and Critical Appraisal of Certain Doubts about It.

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه -- نقد و تفسیر

موضوع: Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol-Balaghah -- Criticism and Interpretation.

موضوع: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه -- دفاعیه‌ها

موضوع: Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol-Balaghah -- Apologetic Work.

موضوع: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه -- تحقیق

موضوع: Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol-Balaghah -- Research.

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی.

The Organization for Researching and Compositing University Textbooks in the Humanities (SAMT), Institute for Research and Development in the Humanities.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ ۵ الف ۲۰۳۸ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۹۵۱۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۵۹۵۴۹۰

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

استناد نهج البلاغه و نقد شبهات پیرامون آن

دکتر علی حاجی خانی (دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه تربیت مدرس)

ویراستار: نرگس شیخ محمدی

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۷

تعداد: ۵۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ و صحافی: مشعر

قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و

عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۴۴۲۲۶۲۵۰-۲

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

@sazman_samt

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

پیشگفتار

۱

فصل اول: بررسی اسنادات نهج البلاغه با دو رویکرد سندپژوهانه و معرفت‌شناسانه

۵

تبیین رویکردها - استنادات نهج البلاغه

۵

۱-۱ رویکرد سندپژوهانه

۶

۱-۱-۱ تحقیقات سندپژوهانه - مرجع البلاغه

۶

۱-۱-۲ انواع مصادر و منابع نهج البلاغه

۷

۲-۱ رویکرد معرفت‌شناسانه

۱۸

فصل دوم: مبدأ تشکیک بر نهج البلاغه

۲۴

۱-۲ مبدأ شبهه‌افکنی بر نهج البلاغه و سیر تاریخی آن

۲۴

۱-۲-۱ تشکیک کنندگان بر نهج البلاغه پس از ابن خلکان

۲۵

۲-۱-۲ تشکیک ابن خلکان و پیروان او بر نهج البلاغه

۲۶

۲-۲ دلایل استنادی و عقلی - نقلی در رد شبهات ابن خلکان

۳۰

۱-۲-۲ دلایل استنادی در رد تشکیک ابن خلکان

۳۰

۲-۲-۲ دلایل عقلی - نقلی در رد تشکیک ابن خلکان

۳۴

۳-۲ اجماع عقلی شارحان نهج البلاغه و اجازه عالمان

۴۵

فصل سوم: تشکیک معاصرین: نقد شبهات اسنادی

۴۷

۱-۳ اقسام شبهات بر نهج البلاغه در دوره معاصر

۴۷

۱-۱-۳ شبهات اسنادی

۴۸

۲-۳ شبهه مشترکات در نهج البلاغه

۵۴

۳-۳ شبهه اضافات نهج البلاغه

۵۸

- ۵۸ ۱-۳-۳ وجود نسخه‌ای از نهج البلاغه با دست‌نگاشته شریف رضی
- ۵۸ ۲-۳-۳ استمرار شیوه علما به روایت نهج البلاغه از طریق «اجازه» و نقل آن به «اسماع»
- ۵۹ ۳-۳-۳ یکپارچگی در محتوای نسخه‌های نگارش یافته نهج البلاغه
- ۶۱ فصل چهارم: تشکیک معاصرین: نقد شبهات مذهبی
- ۶۱ ۱-۴ شبهات مذهبی
- ۶۱ ۱-۱-۴ شبهه تعریض و اهانت به صحابه در نهج البلاغه
- ۸۰ ۲-۱-۴ شبهه ذکر «وصی» و «وصایت» در نهج البلاغه
- ۸۵ فصل پنجم: تشکیک معاصرین: نقد شبهات شکلی (سجع و تطویل)
- ۸۵ ۵-۱ شبهات شکلی
- ۸۵ ۱-۱-۵ شبهه سجع و تنمیق کلام
- ۹۳ ۲-۱-۵ شبهه حج، نهج البلاغه و تطویل در کلام امام علی (ع)
- ۱۰۵ فصل ششم: تشکیک معاصرین: نقد شبهات عددی (تقسیمات عددی و تکرار)
- ۱۰۵ ۱-۶ شبهه استفاده از روش تقسیمات عددی در شرح مسائل
- ۱۰۶ ۱-۱-۶ استعمال تقسیمات عددی در بیان شعرای عصر جاهلیت
- ۱۰۶ ۲-۱-۶ تأثیر امام علی (ع) از تقسیمات مشابه در کلام وحی
- ۱۰۸ ۳-۱-۶ تقسیمات عددی در احادیث شریف نبوی
- ۱۰۹ ۴-۱-۶ تقسیمات عددی، شاخص شناخت کلام امام علی (ع) نزد جاحظ
- ۱۱۰ ۲-۶ شبهه عبارات تکراری در نهج البلاغه
- ۱۱۱ ۱-۲-۶ نقد شبهه
- ۱۱۳ فصل هفتم: تشکیک معاصرین: نقد شبهات معنوی (اصطلاحات فلسفی و دقت و وصف)
- ۱۱۳ ۱-۷ شبهات معنوی
- ۱۱۳ ۱-۱-۷ شبهه وجود اصطلاحات منطقی و مباحث فلسفی در نهج البلاغه
- ۱۲۲ ۲-۱-۷ شبهه دقت و وصف و غرابت تصویر در نهج البلاغه
- ۱۳۵ فصل هشتم: تشکیک معاصرین: نقد شبهات معنوی (شبهه آگاهی از غیب و شبهه زهدگرایی و ...)
- ۱۳۵ ۱-۸ شبهه ادعای آگاهی از غیب در نهج البلاغه
- ۱۳۶ ۱-۱-۸ علم غیب از منظر قرآن کریم

۱۳۹

۲-۱۸ وجود اخبار غیبی در کتب و منابع اهل سنت

۱۳۹

۳-۱۸ نگرش علمای اهل سنت راجع به آگاهی غیر پیامبران از غیب

۱۴۰

۲-۸ شبهه زهدگرایی و دنیاگریزی و یاد مرگ در نهج البلاغه

۱۴۱

۱-۲۸ نقد شبهه و پاسخ به آن

۱۴۸

منابع و مأخذ

www.ketab.ir

پیشگفتار

الحمد لله الذي لا يبلغ مدحته القائلون، ولا يحصى نعماءه العادون ولا يؤدي حقه المجتهدون، الذي لا يدركه بعد الهمم ولا يناله غوص الفطن، والصلاة والسلام على سيد المرسلين وأشرف النبيين محمد المصطفى وآله الطاهرين.

نهج البلاغه مجموعه است رسخان گوهر بار امیر المؤمنین علی (ع) که مرحوم شریف رضی آن را در سال ۴۰۰ هجری گرامر و تدوین کرد و از بدو پیدایش تاکنون به دلیل مضامین ذی قیمت و مفاهیم گران سنگ بود توجه بسیاری از دانشمندان مسلمان و حتی غیر مسلمان را به خود جلب کرده و ستایش آنان را برانگیخته است. لیکن با گذشت زمانی قریب به دوونیم قرن از ظهور نهج البلاغه، رد پای شبهات برخی ملفان، تراجم و تذکره نویسان نظیر ابن خلکان، صلاح الدین صفدی، ابن عماد حنبلی، ابن حجر عسقلانی و دیگران را در آثارشان می بینیم که در انتساب نهج البلاغه به امام علی (ع) تشکیک نهاده و آن را ساخته جمعی از سخنوران از جمله شریف رضی یا برادرش شریف مرتضی یا شیعیان معرفی کرده اند. به تدریج با تکرار این شبهات کلی، بر دامنه آن افزوده شد تا جایی که شریعت این دهبی در کتاب سیر اعلام النبلاء شریف رضی را به دلیل ارائه نکردن مستندات به دلیل متهم نمود. این شبهه افکنی ها بر ساحت نهج البلاغه از سوی دانشمندان و محققان معاصر اهل سنت نظیر شوقی ضیف، احمد امین، محمد سید کیلانی، عمر فروخ، عباس محمود العقاد و عا... دیگر، با اضافه کردن برخی شبهات جزئی، شاخ و برگ یافت تا جایی که دکتر صبری ابراهیم السید، از استادان دانشگاه عین الشمس قطر، با تألیف کتاب نهج البلاغه: نسخه جدیدة محققة و موثقة (۱۴۰۶هـ) و استناد به مجموع این شبهات، حجم آن را به نصف تقلیل داد. البته در این میان، برخی از مستشرقان نیز با هدف دامن زدن به اختلافات مذهبی، نقش مؤثری در شبهه افکنی علیه نهج البلاغه ایفا کردند. در مقابله با این شبهه افکنی ها، در هر دوره، بسیاری از دانشمندان،

محققان و عالمان دینی از شیعه گرفته تا اهل سنت، در لایه‌لای آثار خود یا به طور مستقل در دفاع از نهج البلاغه و اصالت آن برآمدند که از جمله آن‌ها می‌توان به ابن ابی‌الحدید معتزلی، سبط بن جوزی، آقابزرگ طهرانی، هادی کاشف‌الغطاء، امتیاز علیخان عرشی، سید عبدالزهره حسینی خطیب، سید هبة‌الله شهرستانی، زکی مبارک و عبدالله نعمه اشاره کرد. مضاف بر این، در چند دهه اخیر و سال‌های گذشته محققانی نظیر رضا استادی، سید مهدی جعفری، محمد دشتی و دیگران تحقیقات خوبی در خصوص اسناد و مدارک نهج البلاغه و نیز پاسخ به نقدهای مطرح‌شده، انجام داده‌اند. همچنین نگارنده اثر حاضر با تألیف کتاب *اصالة نهج البلاغه من منظور الدراسة الموضوعية الاسلوبية* تلاش کرده است کتاب دکتر صبری ابراهیم السید را به بوته نقد بکشد.

بدین شک صاحبان هر یک از آثار یادشده به نوبه خود تلاش‌های ارزنده‌ای در مسیر صیانت و دفاع از میراث علوی مبذول داشته‌اند. لیکن با وجود استمرار هجمه‌های مشابه به میراث علوی و تشکیک در مبانی نهج البلاغه، هنوز نیاز مبرمی به تحقیقات علمی عمیق‌تر و توسعه‌یافته‌تر در این خطه و انعکاس شایسته آن برای جامعه علمی و دانشگاهی و عموم مردم، احساس می‌شود.

اثر حاضر در ادامه پژوهش نگارنده در دفاع از حریم نهج البلاغه و پاسخ به شبهات آن در هشت فصل به رشته تحریر درآمده است. در اولین فصل کتاب تلاش شده است با ارائه رویکرد جدیدی با عنوان رویکرد معرفت‌شناختی به استنادات نهج البلاغه در کنار رویکرد سندپژوهانه، باب جدیدی در این عرصه پیش‌روین محققان و صاحب‌نظران گشوده شود تا در فصول بعدی با تکیه بر هردو رویکرد مذکور و بهره‌گیری از دستاوردهای جدید علمی، به نقد تشکیکات شبهه‌کنندگان متقدم و معاصر در نهج البلاغه پرداخته و به آن‌ها پاسخ داده شود.

در فصل دوم، ضمن بررسی مبدأ تشکیک بر نهج البلاغه و سیر تاریخی شبهه‌افکنی‌ها بر این میراث علوی، شبهات متقدمان در دو قالب ادله استادی و عقلی، نقد شده است. در فصل سوم، با تقسیم شبهات معاصر در نهج البلاغه به چهار دسته کلی اسنادی، مذهبی، لفظی و معنوی، به بررسی شبهات اسنادی و نقد آن‌ها پرداخته شده است.

از آنجا که بسیاری از شبهه‌هایی که از دیرباز تاکنون متوجه این اثر شده، برخاسته از انگیزه‌ها و تعصبات مذهبی و فرقه‌ای و ناشی از اعتقادات و باورهای مخالفان تشیع بوده است و

ایشان بیشتر انتقادات خود را متوجه خطبه‌هایی نظیر شش‌شقیه کرده‌اند، در فصل چهارم سعی شده است ضمن بررسی و نقد شبهات مذهبی، با استفاده از روش‌های سبک‌شناسی در کنار ادله نقلی، تاریخی و تحلیلی، صحت انتساب خطبه شش‌شقیه به امام علی (ع) اثبات گردد. شبهات لفظی در خصوص نهج البلاغه در فصل‌های پنجم و ششم و شبهات معنوی در فصل‌های هفتم و هشتم بررسی، تحلیل و نقد شده‌اند.

در این کتاب از نسخه صبحی صالح و از ترجمه مرحوم دشتی و مرحوم دکتر سید جعفر شهیدی استفاده شده است.

در پایان لازم می‌دانم از همسرم که در کلیه مراحل تألیف این اثر، از هیچ‌گونه مساعدت و همکاری دریغ نورزیدند، مراتب سپاس و امتنان خود را ابراز نمایم.

همچنین از آقایان صدوق عباسی و سعید جلیلیان بابت همراهی در نمونه‌خوانی عبارات کتاب در مرحله تألیف تشکر می‌کنم.

همچنین از مسئولان و کلیه کارکنان کوشای سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت) که مساعی خود را در چاپ و ارائه این اثر مصروف داشتند، سپاسگزاری می‌نمایم.

امید است، استادان محترم و خوانندگان فرهیخته، لغزش‌های قلمی اثر حاضر و کاستی‌های آن را با دیده عفو بنگرند و با ارائه انتقادات مفید خود، بستر لازم را در رفع نقایص کتاب و ارتقای محتوای آن در چاپ‌های بعدی فراهم آورند. ان شاء الله.

و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

علی حاجی‌خان

دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه تربیت مدرس

جمادی‌الثانی ۱۴۴۰ قمری - بهمن ۱۳۹۷ شمسی